

УДК 342.742

В. М. Александров, кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри загальновійськових
та правових дисциплін військово-юридичного
факультету Національної юридичної академії
України імені Ярослава Мудрого

Правове регулювання підготовки громадян України до військової служби

Система навчання і виховання кадрів у Збройних Силах є складовою частиною загальнодержавної системи освіти і згідно із Законом України «Про освіту» забезпечує підготовку військових фахівців у мирний і воєнний час відповідно до Конституції України та чинного законодавства.

Однією зі складових військового обов'язку громадян України відповідно до ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» є підготовка громадян до захисту Вітчизни¹.

Відповідно до ч. 2 п. 2 Державної програми переходу Збройних Сил до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом, основна увага приділяється створенню нового механізму підготовки, системи критеріїв для визначення придатності громадян України до професійної військової служби за станом здоров'я, фізич-

¹ Про військовий обов'язок і військову службу : в ред. Закону України від 04.04.2006 р. № 3597-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 38. – Ст. 324.

ним розвитком, рівнем освіти та морально-психологічними якостями¹.

Метою статті є з'ясування на підставі аналізу чинного законодавства особливостей підготовки громадян України до військової служби.

Для більш детального розгляду цього питання необхідно з'ясувати зміст поняття «підготовка до військової служби». Є різні підходи до його визначення².

На думку автора, підготовка до військової служби являє собою систему цілеспрямованих заходів державних органів; вона організовується й проводиться уповноваженими державними органами та посадовими особами на основі чинного законодавства; кінцевою її метою є підготовка молоді до збройного захисту держави. Можна констатувати, що підготовка до військової служби є однією з форм реалізації військового обов'язку громадянами, яка організується, забезпечується та контролюється відповідно до закону уповноваженими державними органами та посадовими особами, кінцевою її метою є оволодіння військовою справою для збройного захисту держави.

С. Ю. Поляков підкреслює, що якість виконання цих обов'язків залежить від рівня боєздатності та боєготовності всіх військових формувань України. Домінуюча роль у цьому переліку, на думку автора, відводиться рівню підготовки військовослужбовців³.

Належний рівень військової підготовки військовозобов'язаних, як вважає Є. Я. Кравець, досягається оволодінням існуючими у Збройних Силах засобами збройної боротьби⁴. Це передбачає необхідність попередньої підготовки молоді до військової служби,

¹ Про державну програму переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 348/2002 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 9. – Ст. 351.

² Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді : навч.-метод. посіб. / М. М. Бака, В. П. Корж. – К. : Книга пам'яті України, 2004. – С. 12.

³ Поляков С. Ю. Організаційно-правові засади військової освіти в Україні (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / С. Ю. Поляков. – Х., 2006. – С. 1.

⁴ Кравець Є. Я. Оборона України в системі гарантування національної безпеки / Є. Я. Кравець // Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В. Ф. Погорілка. – 2-ге вид. – К. : Наук. думка, 2000. – С. 693.

цілеспрямованої роботи з нею, яку забезпечують Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, органи Товариства сприяння обороні України.

Підготовка до військової служби поширюється тільки на громадян України чоловічої статі. Її метою є вирішення двох завдань: по-перше, поліпшення підготовки громадян до військової служби; по-друге, оволодіння військово-обліковими спеціальностями. На підставі аналізу законодавства з військових питань можна констатувати, що підготовка громадян до служби у Збройних Силах є двох видів: 1) обов'язкова; 2) добровільна¹.

Перший включає допризовну підготовку та підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей; другий – військово-підготовку громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу та підготовку до вступу до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів².

Аналіз змісту ст. 2 Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді дає підстави стверджувати, що допризовна підготовка до служби у Збройних Силах є обов'язковою, її головними завданнями є: ознайомлення молоді з положеннями Конституції України про захист Вітчизни, законів та інших нормативно-правових актів з питань оборони, військового будівництва, проходження військової служби; усвідомлення молоддю свого обов'язку в разі виникнення загрози суверенітету та територіальній цілісності України; набуття знань про функції Збройних Сил, інших військових формувань, їх характерні особливості; засвоєння основ військової справи, цивільної оборони і медико-санітарної підготовки; здійснення психологічної підготовки до військової служби.

¹ Александров В. М. Повноваження органів місцевого самоврядування щодо підготовки громадян до військової служби у Збройних Силах України / В. М. Александров // Місцеве самоврядування: сучасність та перспективи : матеріали наук.-практ. конф., Харків, 26 черв. 2007 р. – Х., 2007. – С. 200.

² Про оборону України : Закон України від 05.10.2000 р. № 2020-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 49. – Ст. 9—12.

У Концепції визначено три складові, що лежать в основі цієї підготовки: 1) теоретична – отримання тими, хто навчається, теоретичної бази з військових питань; 2) військово-практична – відпрацювання набутих теоретичних знань з військових питань на практиці; 3) психологічна – морально-психологічне адаптування до труднощів військової служби.

Допризовна підготовка проводиться як для осіб, що навчаються у навчальних закладах, так і для тих, які не навчаються. Вона є складовою освіти вищих навчальних закладів I і II рівня акредитації, професійно-технічних і загальноосвітніх навчальних закладів та проводиться відповідно до законодавства за програмами, погодженими з Міноборони, є обов'язковим навчальним предметом, навчальний час на її проведення визначається залежно від рівня акредитації навчального закладу¹.

Органи державної влади в межах їх компетенції визначають: а) компоненти державних освітніх стандартів, які повинні містити обов'язковий мінімум змісту основних освітніх програм; б) максимальний обсяг навчального навантаження для тих, хто навчається; в) вимоги до рівня підготовки випускників.

Допризовна підготовка молоді, що не навчається, здійснюється на базі міських військових комісаріатів, центрів допризовної підготовки, базових навчальних закладів, оборонно-спортивних оздоровчих таборів або військових частин залежно від наявних умов.

Підготовка громадян з військово-технічних спеціальностей, відповідно до ст. 1 Положення про допризовну підготовку, здійснюється залежно від місця навчання або праці. Наприклад, підготовка призовників – учнів професійно-технічних навчальних закладів, які навчаються в них за професіями, спорідненими з військово-обліковими спеціальностями, здійснюється безпосередньо в цих закладах, а призовників, що працюють або тимчасово не працюють, а також учнів професійно-технічних навчальних закладів, які навчаються за професіями, не спорідненими з військово-обліковими спеціальностями, здійснюється у професійно-технічних навчаль-

¹ Положення про допризовну підготовку : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 30. 11. 2000 р. № 1770 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 49. – Ст. 2121.

них закладах міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та у навчальних закладах Товариства сприяння обороні України¹. До навчання залучаються призовники, які досягли 17-річного віку, придатні до військової служби за станом здоров'я та підлягають призову на строкову військову службу після закінчення навчання.

Виходячи з Положення, можна визначити основні складові цієї підготовки: набуття призовниками теоретичних знань та практичних навичок для самостійної роботи на військовій техніці; удосконалення військових знань і навичок з допризовної підготовки; виховання призовників у дусі готовності до бездоганного виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

Посадових осіб, відповідальних за координацію, проведення підготовки з військово-технічних спеціальностей, призначає Міністерство оборони, а також органи управління військових формувань, оперативних командувань, військові комісаріати. На них також покладено функції: контролю, організаційні, забезпечення, методичної допомоги, інформаційна.

Призовники, що направлені військовими комісаріатами на навчання, набувають правового статусу курсанта. Такими, що закінчили навчання, вважаються курсанти, які пройшли повний курс професійно-технічного навчання, одержали на іспитах позитивні оцінки з усіх предметів, успішно пройшли кваліфікаційну атестацію й отримали свідоцтво встановленого державного зразка.

Таким чином, допризовна підготовка та підготовка призовників з військово-технічних спеціальностей є обов'язковою складовою частиною загальнодержавної системи освіти, вона здійснюється з метою забезпечення військовими фахівцями Збройних Сил України та інших військових формувань у мирний і воєнний час відповідно до чинного законодавства.

Військова підготовка студентів вищих навчальних закладів за програмою підготовки офіцерів запасу є одним з основних видів навчання на добровільних засадах і включається до визначеної

¹ Положення про підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 р. № 1770 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 49. – Ст. 2121.

державною складовою освіти вищих навчальних закладів, до неї залучаються громадяни України віком до 25 років¹.

Відповідно до п. 4 Положення про військову підготовку студентів вищих військових навчальних закладів за програмою підготовки офіцерів запасу така підготовка проводиться: а) у вищих навчальних закладах денної форми навчання, що мають у своєму складі військові інститути, факультети, кафедри військової підготовки або екстремальної та військової медицини; б) у вищих військових навчальних закладах.

Студенти залучаються до занять, які проводяться у навчальному закладі, на передбачені програмою військової підготовки навчальні збори тривалістю 30 діб. Під час проведення навчальних зборів на них поширюються права та обов'язки, встановлені актами законодавства для військовозобов'язаних, призваних на збори.

Метою такої підготовки є забезпечення Збройних Сил та інших військових формувань необхідним резервом офіцерських кадрів, задоволення особистих потреб громадян в отриманні додаткових знань, умінь та навичок, необхідних для виконання ними військового обов'язку як у мирний, так і у воєнний час; в отриманні додаткових знань, умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Підготовка громадян України для проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу здійснюється відповідно до ст. 25 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», а також Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, іншими нормативно-правовими актами². Цей вид підготовки має деякі особливості. По-перше, у зв'язку з тим, що вона проводиться у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів, можна зробити

¹ Положення про військову підготовку студентів вищих навчальних закладів за програмою підготовки офіцерів запасу : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. № 866.

² Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : затв. Указом Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008 // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 95. – Ст. 3129.

висновок, що це спеціалізовані державні навчальні заклади, в яких здійснюється навчання курсантів, слухачів, студентів, ад'юнктів і докторантів. Такий вид підготовки не може здійснюватися у недержавних закладах.

По-друге, порядок її проведення встановлюється Міністерством оборони України, іншими центральними органами виконавчої влади, яким вони підпорядковані, спільно з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. По-третє, до навчальних закладів зараховуються тільки громадяни України, у тому числі й ті, яким на час вступу не виповнилося 18 років, за власним бажанням, відповідно до особистих заяв. Після зарахування особи, які не мають звань офіцерського складу, набувають статусу курсанта, а ті, що мають звання, – слухача. Особам, що не мали військового звання, присвоюється військове звання рядового складу, а за військовослужбовцями та військовозобов'язаними зберігаються ті звання, які вони отримали під час проходження військової служби. По-четверте, державою в особі уповноважених органів з курсантами укладається контракт про проходження військової служби (навчання) на строки, передбачені законодавством¹.

Виходячи з наведеного, пропонуємо таке визначення підготовки до військової служби: це система цілеспрямованих заходів на основі чинного законодавства, які здійснює держава, органи місцевого самоврядування, Товариство сприяння обороні, посадові особи, громадяни України, з метою підготовки молоді допризовного та призовного віку до виконання конституційного обов'язку – збройного захисту держави від агресивних посягань.

Таким чином, підготовка громадян до військової служби здійснюється відповідно до діючого законодавства України, становить певний комплекс заходів, що здійснюють органи державної влади, місцевого самоврядування, навчальні заклади, є формою виконання військового обов'язку і поширюється тільки на громадян України чоловічої статі віком від 17 до 25 років.

¹ Про військовий обов'язок і військову службу : в ред. Закону України від 04.04.2006 р. № 3597-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 38. – Ст. 324.